

Dino Demicheli

Salonitani extra fines Dalmatiae (II)*

Salonitanci u pretorijanskoj vojsci

Dino Demicheli
HR, 10000 Zagreb
Filozofski fakultet u Zagrebu
Odsjek za arheologiju
Ivana Lučića 3

U članku se obrađuju vojnici salonitanskoga podrijetla čija su imena zabilježena na epigrafskim spomenicima pronađenim u gradu Rimu i Saloni. Služili su u pretorijanskim kohortama u Rimu, a dosad su evidentirana petorica. Na četirima spomenicima iz Rima spominje se njihov domicil Salona, dok je jednome vojniku domicil Salona pretpostavljen prema mjestu nalaza i prema podatku da mu je spomenik podigla majka. U pretorijanskoj su vojsci obnašali dužnosti od običnoga vojnika preko spekulatora do konjanika i centuriona, a potvrđen je i jedan veteran. Iako je najviše dalmatinskih pretorijanaca bilo s područja Liburnije, pojedinačno gledano najveći broj ih je iz Salone. Veća prisutnost Dalmatinaca među pretorijancima epigrafski se prati od 2. stoljeća, što se možda može povezati s Kvintom Marcijem Turbonom, Dalmatincem iz Epidaura, koji je u prvoj polovini 2. stoljeća stajao na čelu pretorijanaca gotovo 20 godina.

Ključne riječi: Salona, pretorijanska vojska, Rim, epigrafski spomenici, Dalmacija, spekulator

UDK: 904:355(497.5-3 Dalmacija)“652“

Pregledni članak
Primljeno: 8. srpnja 2013.

Uvod

Salona je samom činjenicom da je bila metropola provincije Dalmacije morala imati šarolik profil ljudi koji su se bavili raznim zanimanjima, a baš kao i danas, i tada su ljudi imali potrebu za promjenom okoline, bilo da su na to bili primorani npr. siromaštvom, ratom, progonom i sl. (tzv. faktori prisile) ili su išli nekamo svojevolarno (tzv. faktori privlačenja).¹ Jedna od omiljenih destinacija bio je svakako grad Rim. Poznato je da je Rim uvijek privlačio strance koji su onamo dolazili iz različitih potreba. Taj je fenomen još davno zabilježio i rimski pisac Seneka, i sam stranac u Rimu, navodeći razloge koji su ljude privlačili u Rim.² Iako ne spominje vojnike, nego nevojničku populaciju čiji su pripadnici u Rimu uvijek mogli pronaći nekakav osobni interes, možemo pretpostaviti da su isto tako i vojnici priželjkivali doći ondje. Naime, služiti u nekoj od vojnih postrojbi u Rimu bila je iznimna čast, a pritom se ne smiju zanemariti četiri iznimno praktične činjenice: prva

je ta da u Rimu nema neke velike opasnosti od rata, bitke ili slične opasnosti kakvima su izloženi vojnici raspoređeni po granicama Carstva, premda su i pretorijanci pratili cara na vojnim pohodima. Vojnik u Rimu može nastradati u kakvom neredu, prosvjedu ili stampedu, ili sasvim bizarnom smrću, kakve su zabilježene upravo u Rimu i opisane na nadgrobnim spomenicima,³ no veća je vjerojatnost da će ga smrt zateći u ratnom okruženju. Druga i vrlo motivirajuća činjenica je lukrativne prirode, a tiče se vojničke plaće. Naime, biti običan pretorijanski vojnik bilo je financijski isplativije nego biti legijski vojnik, što je osobito bilo izraženo u vrijeme Domicijana, koji je plaću legionarima povećao na 300 denarija godišnje, a pretorijancima na čak 1000 denarija. Dakako, i jedni i drugi mogli su računati na posebne carske novčane darove, no i tu su pretorijanci uvijek bolje prolazili jer bi dobivali novac kad bi na prijestolje došao novi car, u prigodi proslave trijumfa, kad bi netko iz carske

* Zahvaljujemo anonimnim čitateljima ovoga teksta na primjedbama i sugestijama.

1 O tim je faktorima (u znanstvenoj literaturi poznatiji u sintagmi »push and pull factors«) napisano dosta rasprava, no u kontekstu grada Rima koji je kao magnet privlačio ljude sa svih krajeva Carstva najznačajnije je djelo Davida Noya *Foreigners in Rome* sa svom potrebnom literaturom.

2 Seneka, *Ad Helviam* 6, 2-3. Za komentar svih Senekinih navoda o tome što je ljude privlačilo u Rim v. D. Noy 2000, str. 90-127.

3 Primjerice, jedan je mladić iz Salone poginuo u Rimu tako što mu je krovna opeka pala na glavu (CIL 3, 2083).

obitelji napredovao u karijeri i u sličnim prigodama.⁴ Razlika u plaćama bila je osjetna i kod viših činova, tako npr. plaća pretorijanskoga centuriona bila je veća nego plaća legionarskoga centuriona,⁵ a može se pretpostaviti da je plaća konjanika iz careve garde bila veća od konjanika iz neke konjaničke postrojbe u provincijama.⁶ Treća je činjenica duljina trajanja vojne službe koja je među postrojbama smještenim u Rimu trajala osjetno kraće nego u ostalim dijelovima Carstva: legionar je služio 25 godina, a pretorijanac 16. Prema tome, pretorijanac bi u svojim ranim tridesetima napustio službu vrlo vjerojatno novčano dobro osiguran i imao je na raspolaganju puno više mogućnosti od ostalih vojnika. Tako bi neki od vojnika rimskih kohorti kojima bi prestao vojni rok u Rimu prelazili u legije, no u tom bi slučaju lakše napredovali i bili bi na višoj poziciji nego što su bili u pretorijanskoj vojsci.⁷

Četvrta, ali ne i nevjerojatna činjenica, je ta da su pretorijanci, bilo oni u službi, bilo isluženi, nesumnjivo uživali veći društveni ugled u odnosu na vojnike drugih rodova vojske.

Dalmatinci u Rimu

Gledajući općenito, Dalmatince u Rimu na epigrafskim spomenicima nalazimo među različitim društvenim slojevima. Iz samoga se Rima tako može ustanoviti za 35 osoba da su u nekom razdoblju svoga života bile u Rimu. Njima treba pridodati i one čiji su spomenici pronađeni u Dalmaciji, a iz čijega se teksta može ustanoviti da su boravili u Rimu.⁸ Nekima je Rim bio samo postaja u vojnoj ili političkoj karijeri, no nailazimo i na epigrafske spomene civila za koje često ne znamo sa sigurnošću zašto su se onamo zatekli. Dakako, najveći je broj vojnika, od kojih su u najvećem broju zabilježeni pretorijanci.

U ovaj popis treba uvrstiti senatore i vitezove kojima je Rim bio jedna od stanica u karijeri, ali i svjedoke na vojničkim diplomama, tako da je stvaran broj Dalmatinaca koji su epigrafski potvrđeni u Rimu veći nego je navedeno. Od

10 senatora dalmatinskoga podrijetla koji su potvrđeni na natpisima Dalmacije, ali i izvan nje, za barem osmoricu može se ustanoviti da su bili u Rimu,⁹ jer su tamo obnašali državničke dužnosti, a šestorica su od njih došli do konzulske časti.

Što se tiče nevojničke populacije, na natpisima u Rimu Dalmatinci su zastupljeni u mnogo manjem broju od vojnika. Civilni iz Salone potvrđeni su na dvama nadgrobim natpisima.¹⁰

Vojska u Rimu

Vojsku unutar grada Rima možemo promatrati odvojeno od ostatka rimske vojske koja je bila razmještena po Carstvu. Postrojbe koje nalazimo u samome gradu Rimu su pretorijanska vojska, gradske kohorte, kohorte vigila i specijalni konjanički odredi (*equites singulares*). Po procjenama u Rimu je boravilo oko 17.000 ljudi u gradskoj posadi uz vrlo veliku frekventnost provincijalnih vojnika u logorima pomoćnih četa (*castra peregrinorum*) i veterana.¹¹ Vojnici u Rimu morali su biti spremni zaštititi cara u svakoj situaciji, bio on u svojoj rezidenciji na Palatinu, na nekom od svojih imanja, na putovanju ili u bitci.¹² Kako kaže Fergus Millar, niti jedna od situacija koja uključuje odnos cara s nekom osobom ne može se sagledati bez uzimanja u obzir da je on gotovo stalno bio okružen naoružanim vojnicima.¹³ Svi su rodovi vojske, pa tako i pretorijanci, bili korisni carevima za priređivanje mnogih igara, kao kad je Klaudije organizirao izvođenje pomorskih bitaka,¹⁴ ali i kod suludih pothvata, kao kad je Kaligula naredio da se brodovima napravi pontonski most preko zaljeva Puteolija.¹⁵

Pretorijanske kohorte (*cohortes praetoriae*)

Iako je Rim bio grad u koji se nije smjelo ući s vojskom osim u vrijeme proslave trijumfa, već je od početka carskoga razdoblja u njemu boravio povećani broj vojnika. Kad je car August osnovao pretorijansku gardu, ustanovio je njihovih devet kohorata (svaka od otprilike 500 ljudi) od

4 P. Southern 2006, str. 115.

5 B. Dobson 1993, str. 206.

6 M. P. Speidel 1994a, str. 111, 133.

7 B. Dobson – D. J. Breeze 1969, str. 101, 104-106.

8 D. Demicheli 2012, str. 95-97.

9 O njima najviše kod G. Alföldyja i J. Šašela u njihovim raspravama o senatorima s ovog područja (G. Alföldy 1968, str. 99-144 i J. Šašel 1982, 533-581).

10 Već spomenuti natpis koji komemorira mladića kojeg je usmrtila tegula s krova (CIL 3, 2083), dok je drugi natpis iz ranokršćanskoga razdoblja, a komemorira djetešce od četiri mjeseca (ILCV 3510B).

11 J. Morris – M. Roxan 1977, str. 326.

12 J. C. N. Coulston 2000, str. 86.

13 F. Millar 1977, str. 61.

14 O tome: Tacit, *Anali* 12.56.

15 O tome: Svetonije, *Kaligula* 19.

kojih je tri ostavio u Rimu,¹⁶ dok je ostalih šest bilo izvan grada.¹⁷ Zna se da su se sve pretorijanske kohorte nakon Augusta nalazile u Rimu i da ime se broj stalno povećavao. Tijekom vremena pretorijanske su kohorte mijenjale svoju veličinu pa se – osim što se i njihov broj povećavao od prvotnih devet do deset, dvanaest, pa čak i šesnaest – povećao i broj vojnika unutar svake kohorte, tako da im je broj varirao od 1000 do 1500.¹⁸ Svaka je od kohorata imala i konjicu koja joj je bila pridružena, kao što je to bio slučaj s legionarskom konjicom.¹⁹ Među pretorijancima, kao u svim ostalim rodovima vojske, postojala je hijerarhija i dobro razrađen sustav napredovanja, a na čelu svih pretorijanaca stajao je prefekt pretorija koji je bio biran iz viteškoga staleža, a ta je dužnost često bila i kruna viteške vojničke karijere.

Gledajući širi kontekst, Dalmatinci su u pretorijanskoj vojsci dobro posvjedočeni, a tamo su služili od 1. do 3. stoljeća. Što se tiče njihova podrijetla, prednjače stanovnici Liburnije (prostor provincije Dalmacije između današnjih rijeka Raše i Krke), odnosno liburnskih gradova i mjesta, dok je od dalmatinskih gradova izvan Liburnije navedena samo Salona.²⁰

Osobe podrijetlom iz Dalmacije služile su kao pretorijanci u I., III., IIII., VI., VII., VIII. i VIII. kohorti, a bili su na dužnostima običnih vojnika,²¹ konjanika,²² nadzornika oružarnice,²³ vojnika iz ureda prefekta pretorija,²⁴ centuriona,²⁵ trecenarija,²⁶ a poznata su i četiri veterana.²⁷

U vojničkoj je karijeri među pretorijancima najuspješniji bio Kvint Marcije Turbon (*Q. Marcius Turbo*), vojskovođa rodom iz Epidaura. On je bio prefekt pretorija od 119. do 138. godine (od 119. do 128. zajedno s Gajem Septicijem Klarom, a od 120. do 138. samostalno), a to znači da je

na čelu pretorija bio najduže od svih koji su obnašali ovu dužnost prije i nakon njega.²⁸

Trebalo bi također spomenuti i skupinu Dalmatinaca za koju se smatra da su bili pretorijanci, a koji se na žrtveniku posvećenom Jupiteru izjašnjavaju kao *cives Dalmatas* (!).²⁹ Njihov je broj nemoguće ustanoviti jer ih može biti barem dvojica, ali ih isto tako može biti i desetorica. U Rimu su Dalmatinci zabilježeni uglavnom na listama otpuštenih vojnika (*laterculi*) ili na žrtvenicima, dok su u Dalmaciji zabilježeni na nadgrobnim natpisima, bilo da su umrli za vrijeme službe, bilo kao veterani. Pretpostavljamo da su im kod kuće postavljani kenotafi, a da im je urna s pepelom pohranjena u Rimu. Nije poznato u kojoj su se mjeri nakon časnoga otpusta vojnici vraćali u svoju domovinu, no Rim je pružao mnogo sadržaja i izazova svakojake vrste pa je privlačnost velegrada vjerojatno bio i jedan od razloga njihova ostanka.

Gradske kohorte (*cohortes urbanae*)

Postojale su tri gradske kohorte (*cohortes urbanae*) koje su imale brojeve X., XI. i XII., slijedeći po brojevima onih devet pretorijanskih. Brojale su po 500 vojnika, a od cara Vitelija 1000. Od razdoblja Flavijâ je dodana četvrta gradska kohorta, a broj im se s vremenom povećao na 1500 vojnika po kohorti.³⁰ Za razliku od vojnika pretorijanskih kohorti čije je ime bilo *praetoriani*, ovi su se nazivali *urbaniciani*. Njihova je zadaća bila održavanje javnoga reda i mira na ulicama Rima, bilo običnim danom, bilo tijekom svečanosti ili proslave trijumfa, a znali su također povremeno sudjelovati u bitkama.³¹ Zapovijedao im je gradski prefekt (*praefectus urbi*), što je bila dužnost koju su obnašali vitezovi. Dalmatince u gradskim kohor-

16 O tome: Svetonije, *August* 49.

17 J. C. N. Coulston 2000, str. 76; B. Rankov 2006, str. 4.

18 J. C. N. Coulston 2000, str. 77; B. Rankov 2006, str. 8.

19 J. C. N. Coulston 2000, str. 78.

20 Jader (CIL 6, 32519; 32520), Varvarija (CIL 6, 32515); Flanona (CIL 6, 209), Senija (CIL 6, 2451), Ansij (CIL 3, 2887) i Azinij (CIL 6, 32563). Ostali spomenici koji ne navode podrijetlo uglavnom su, uz one u Saloni, pronađeni između Krke i Raše (CIL 3, 2884, Kruševo; CIL 3, 3144, Rab; D. Rendić-Miočević 1974, str. 47-55, Omišalj; CIL 3, 3027, Rijeka). Jedina dva spomenika koja su pronađena izvan liburnskoga prostora su CIL 3, 9870 (Danilo Gornje) i CIL 3, 13201 (Koljane).

21 CIL 6, 2451; 32520; 209; 2416; 32563; CIL 3, 3027 (Rijeka), CIL 3, 09870 (Danilo Gornje). Kod Aula Saufeja Maksima (CIL 3, 2887, Kruševo) navedeno je da je bio vojnik VIII. pretorijanske kohorte, no nakon toga slijede ostale više dužnosti.

22 CIL 6, 2704 i CIL 3, 8765 (Salona).

23 CIL 6, 2375.

24 CIL 10, 7589 (Cagliari) (*ex officio praefecti praetorio*) i CIL 3, 13201; Koljane (prefektov tajnik); CIL 3, 2887 (Kruševo, tesararij); CIL 6, 32536, 18 (spekulator); CIL 6, 2633 (Rim) i CIL 3, 2887 (Kruševo, tribunovi beneficijariji).

25 CIL 6, 30881.

26 CIL 3, 2917.

27 CIL 6, 32895; CIL 3, 2884 (Kruševo); CIL 3, 3114; D. Rendić-Miočević 1974, str. 47-55 (Omišalj).

28 M. Absil 1995, str. 173.

29 CIL 6, 2817.

30 M. Durry 1938, str. 12-16; F. Bérard 1988, str. 174; J. C. N. Coulston 2000, str. 78.

31 H. Freis 1967, str. 44-46; F. Bérard 1988, *passim*.

tama nalazimo na trima spomenicima, od kojih su dva pronađena u Rimu, a jedan u Dalmaciji.³² Kako je to bio običaj u prva dva stoljeća u pretorijanskim kohortama, prema epigrafskim se pokazateljima čini da su i u gradske kohorte dalmatinski vojnici novačeni pretežno s područja Liburnije.

Kohorte vigila (*cohortes vigilum*)

Postojalo je sedam kohorata vigilâ (*cohortes vigilum*).³³ Naime, kao što im njihovo ime kaže, oni su bili *vigiles*, budni, jer je njihov zadatak bio stalno paziti da u gradu ne dođe do požara, a ako to dogodi, oni su bili poput vatrogasne postrojbe sposobne gasiti požar. Bilo ih je oko 500 u svakoj kohorti, a bili su osposobljeni i za borbu, što se moglo očitovati najbolje noću kada su kriminalne aktivnosti bile u porastu, kao npr. provale i pljačke.³⁴ Bili su opremljeni vodenim crpkama, vjedrima, ali i sjekirama za razbijanje kućnih vrata za vrijeme požara, što i današnji vatrogasci također imaju.³⁵ Iako nisu klasična vojnička formacija, ipak su u antici bili smatrani vojnicima, o čemu izvještava i rimski pravnik Ulpijan.³⁶ U ovoj je kohorti evidentiran samo jedan Dalmatinac, centurion rodom iz Jadera.³⁷

Equites singulares Augusti

Nakon što je car Galba zbog općeg nepovjerenja poslije Neronove smrti raspustio batavske tjelohranitelje (*Germani custodes corporis* ili *Batavi*)³⁸ flavijska je dinastija bila bez takve tjelesne straže. Tek je car Trajan uveo novu vrstu konjaničkih tjelohranitelja, tzv. *equites singulares Augusti*. Kako joj samo ime govori, u toj su postrojbi služili izabrani carevi konjanici kojih je ispočetka bilo 1500, a u doba Septimija Severa 2000.³⁹ Prema imenima konjanika ove postrojbe vidi se da su u njoj služili i rimski građani i peregrini.⁴⁰ Ukupno je pet Dalmatinaca zabilježeno u

ovoj elitnoj postrojbi, a spomenici su im pronađeni u gradu Rimu i u Dalmaciji.⁴¹

Uz ove tri vrste kohorata i konjaničku gardu Rim je imao i mornaričku posadu. Ne zna se koliko je ljudi imala, ali procjenjuje se da je u Rimu bilo oko 500 mornara.⁴² To su bila odjeljenja mizenatske i ravenatske flote koja su stalno boravila u Rimu. Naime, Tiber je bio dovoljno širok i plavan da se iz Ostije dođe u centar Rima ratnim brodovima kad bi car želio isploviti ili kad bi trebalo poslati ili dovesti kakva glasnika iz gradske uprave.⁴³ Poznato je iz djela *Historia Augusta* da je grupa mornara upravljala platnenim pokrivalima na Koloseju kako bi publiku zaštitili od sunca.⁴⁴ U Rimu su postojale i trupe čiji su pripadnici obnašali razne administrativne zadatke, koje su se zajedničkim imenom nazivale stranci, odnosno *peregrini*. Ti su vojnici, kojih je vjerojatno bilo oko 500,⁴⁵ bili izmješteni iz svojih matičnih postrojbi u provincijama, a u Rimu su bili smješteni u tzv. *Castra peregrinorum* i obnašali su razne dužnosti povezanih s vojnim otpustima, pripremanama za rat provincijalnih vojski, isplatama, opskrbom žitom, vojničkim napredovanjima i sl.⁴⁶

Natpisi

1. Nadgrobni spomenik Lucija Statilija Sekunda

Mjesto nalaza: Rim (*Roma*)

Objava: CIL 6, 32895

D(is) [M(anibus)] / L(uci) Statili L(uci) f(ili) S[ecundi] / Salonas veteran<i>d</i> [Aug(usti) T(itus) Flavius] / Hesper evoc(atus) Aug(usti) h[eres] / b(ene) m(erenti) fecit cura(m) [agente] / Plotio Redempto [Epi]/phano [---] / in fr(onte) p(edes) X [in agro pedes ---]

32 Iz Rima: CIL 6, 32515; iz Dalmacije (Jader) AE 1984, 63 (Enona); iz Novigrada: CIL 3, 2886.

33 Najopsežnija studija o vigilima sa svom pripadajućom literaturom: R. Sablayrolles, *Libertinus miles: les cohortes des vigiles*, CEFR 224, Rome 1996.

34 O opasnostima noćnog života u Rimu izvrsno svjedoči Juvenalova III. satira (stihovi 268-314).

35 J. C. N. Coulston 2000, str. 89.

36 Ulpijan, *Knjiga regula* 37.13.1: *... item vigiles milites sunt et iure militari eos testari posse nulla dubitatio est.*

37 CIL 6, 221.

38 O tome u izvorima: Svetonije, *Galba* 12. O Batavima, carskim tjelohraniteljima, u novijoj literaturi vidi: M. P. Speidel 1992, str. 105-119.

39 M. P. Speidel 1994a, str. 57-60; J. C. N. Coulston 2000, str. 78. O ovoj postrojbi kao i o njihovim spomenicima v. detaljno u M. P. Speidel 1994a i 1994b.

40 M. P. Speidel 1994b, *passim*.

41 Iz Rima CIL 6, 3261; M. P. Speidel 1994a (dvojica): str. 242, br. 366; iz Salone ILJug 681, iz Starigrada ILJug 2895.

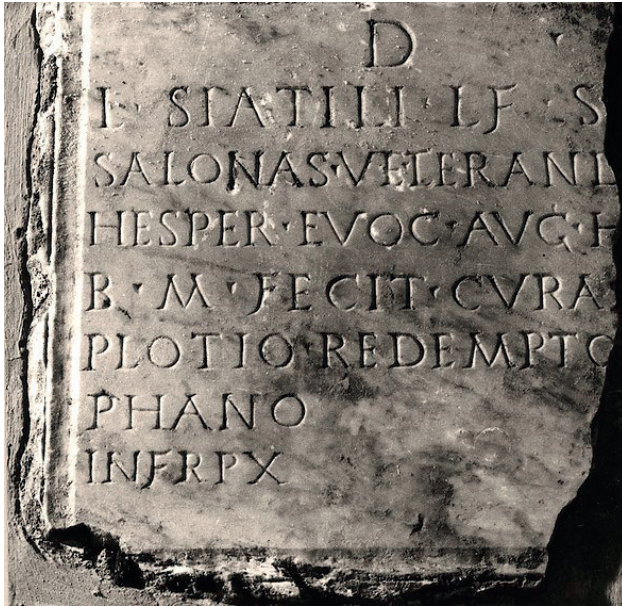
42 J. C. N. Coulston 2000, str. 81.

43 J. C. N. Coulston 2000, str. 89.

44 SHA, *Komod* 15.6: *Sane cum illi saepe pugnanti ut deo populus favisset, in risum se credens populum Romanum a militibus classariis, qui vela ducebant, in amphitheatro interim praecipit.* O tome i M. Durry 1938: str. 23-25; Ch. G. Starr 1975, str. 20-21; M. Reddé 1986, str. 45.

45 J. C. N. Coulston 2000, str. 81.

46 J. C. N. Coulston 2000, str. 81, 89, a o tome više u P. K. Baillie Reynolds 1923a i 1923b.

Slika 1. Nadgrobnji titul Lucija Statilija Sekunda, (preuzeto s mrežne stranice <http://www.edr-edr.it>, na dan 23.7. 2013)

Radi se o ulomku nadgrobnje ploče (sl. 1), odnosno titulu, na kojem je, prema reprodukciji iz CIL-a, nekoć bilo vidljivo više slova (sl. 2), pa je na temelju toga i sam tekst rekonstruiran. Lucije Statilije, Lucijev sin, rodom iz Salone, bio je veteran pretorijanske postrojbe, a spomenik mu je postavio nasljednik Tit Flavije Hesper, evokat, odnosno veteran ponovo pozvan u pretorijansku službu. To da su obojica bili u Rimu i služili upravo caru, govori i pridjev *Augustus*, odnosno jedan je bio *veteranus Augusti*, a drugi *evocatus Augusti*, u smislu da su bili u izravnoj carevoj službi. Upravo su se tim pridjevom razlikovali npr. spekulatori koji su bili u službi cara (*speculatores Augusti*) od onih koji su bili u vojsci provincija (*speculatores*).⁴⁷ Gentilicij *Statilius* je posvuda poznat, a u Dalmaciji je potvrđen s tek nekoliko primjera.⁴⁸ Iako je za spomenik bio zadužen Tit Flavije Hesper, koji ga je vjerojatno i financirao, čini se da je postavljen ili izrađen zaslugom Plocija Redempta Epifana, jer je možda u međuvremenu Tit Flavije Hesper također umro. Na kraju teksta bile su naznačene dimenzije grobne parcele na ko-

joj je Lucije Statilije Sekund bio pokopan i na kojoj mu je bio postavljen spomenik. Natpis ima nekoliko epigrafičkih karakteristika koje bi ga mogle pobliže datirati: kratica *D(is) M(anibus)* u ovakvoj se formi javlja uglavnom od 2. stoljeća nadalje (u Rimu već krajem 1. stoljeća), pa nije u ovom slučaju toliko od pomoći. Ipak, držimo da troimenska onomastička shema, filijacija i domicil, kao i formula o veličini grobne parcele (*in fronte pedes decem*) sugeriraju da bi se spomenik mogao datirati u prvu polovinu ili oko sredine 2. stoljeća. U drugom retku teksta klesar je greškom uklesao umjesto *veterani* riječ *veterand*.

Vrlo je zanimljiv oblik domicila koji se javlja na ovom natpisu, a glasi *Salonas*. Na ovom se mjestu na natpisu koristi ablativ, a budući grad je Salona imala svoj singularni i pluralni oblik, onda se na natpisima nalaze oblici *Salona* i *Salonis*, pa vjerujemo da je greškom uklesano *Salonas*.⁴⁹

2. Nadgrobnji spomenik Lucija Veturija, konjanika pretorijanske (?) kohorte

Mjesto nalaza: Solin (*Salona*)

Objava: CIL 3, 08765; HD062579

L(ucio) Vetu[ri]o ---]o / eq(uiti) c(ohortis) o(ctavae? pr] aet(oriae?) / ann(or)um XVIII / Aelia Maximina mater

Lucije Veturije, čiji kognomen nije sačuvan, bio je konjanik VIII.(?) pretorijanske (?) kohorte. Umro je u dobi od 18 godina, a spomenik mu je postavila majka Elija Maksimina (sl.3). Iako čitanje nije sigurno, sudeći po sačuvanim slovima *[-] aet[---]* koja bi se mogla pročitati kao *praetoriae*, smatramo da je ovaj mladić vjerojatno bio pripadnik elitnih postrojbi u Rimu. Osim toga, niti jedna kohorta koja je bila u Dalmaciji u svome imenu nema ovu skupinu slova⁵⁰ pa, ako je čitanje tih slova točno, možemo pretpostaviti da se vrlo vjerojatno radi o pretorijanskoj kohorti. To što brojem nije istaknuto koja je bila po redu, nije neuobičajeno jer u Dalmaciji ima još primjera u kojima umjesto rednoga broja dolazi riječ.⁵¹ Bilo je oko 1000 konjanika pretorijanaca i bili su sastavni dio pretorijanskih kohorti, baš kao i legijski konjanici. Borili su se u otvorenim bitkama, služili kao kuriri, a bili su tjelohranitelji časnika, a osim tih obnašali su i mnoge druge dužnosti.⁵²

47 M. P. Speidel 1994a, str. 34.

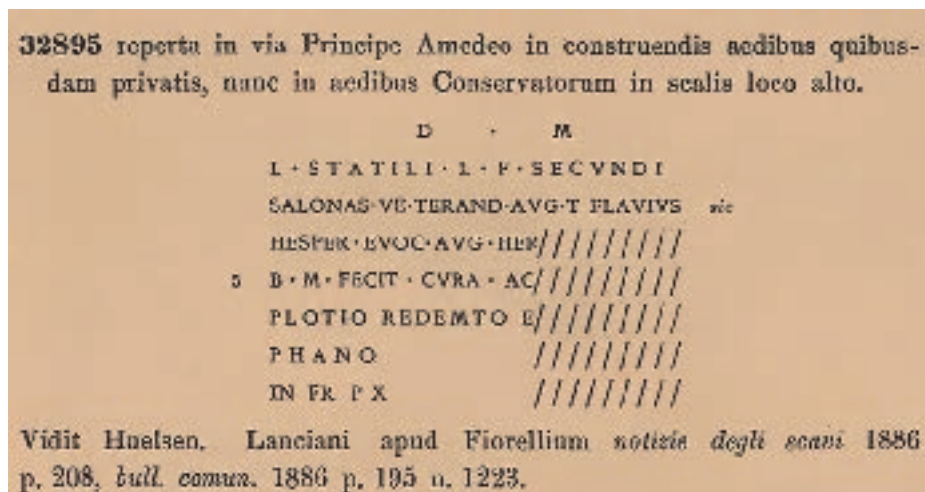
48 G. Alföldy 1969, str. 122, s. v. *Statilius*.

49 Inače, ovaj je oblik potvrđen i u samoj Saloni na jednom mramornom kalupu koji je mogao služiti za izradu pekarskih proizvoda koji su se dijelili tijekom igara u salonitanskom amfiteatru (M. Schmidt 2003, str. 20) ili je, pak, služio pri izradi dna za poseban tip staklenih boca (Z. Buljević 2005, str. 98-100). Ovaj je oblik umjesto ablativnog oblika *Salonis* potvrđen i na natpisu jedne Salonitanke u Britaniji (*domo Salonas*, RIB 1828; D. Demicheli 2012, kat. br. 289).

50 O svim pomoćnim postrojbama u Dalmaciji v. G. Alföldy 1987, str. 239-297, a za *cohors Raetorum*, koja ima tu skupinu slova, u Dalmaciji nema potvrde.

51 Npr. *cohors octava voluntariorum*, CIL 3, 14629, Tučepi.

52 M. P. Speidel 1994a, str. 31.

Slika 2. Prijepis natpisa s nadgrobnoga titula Lucije Statilija Sekunda (CIL 6, 32895)

Gentilicij *Veturius* je poznat posvuda, a u Dalmaciji je najbolje zastupljen na području Liburnije gdje je potvrđen uglavnom među domorodačkim stanovništvom.⁵³ Gentilicij njegove majke *Aelia* pripada u carske gentilicije koji je u Dalmaciji poprilično rasprostranjen u kasnom principatu,⁵⁴ a smatramo da u ovom slučaju tek donekle pomaže pri dataciji spomenika. Stoga mislimo da bi se spomenik zbog izostanka formule *D(is) M(anibus)*, a donekle i zbog troimenskoga obrasca pokojnika, mogao datirati u vrijeme iza vladavine cara Hadrijana, odnosno oko sredine ili u treću četvrtinu 2. stoljeća.

3. Posvetni natpis sa spomenom salonitanskoga centuriona Tita Flavija Prokula

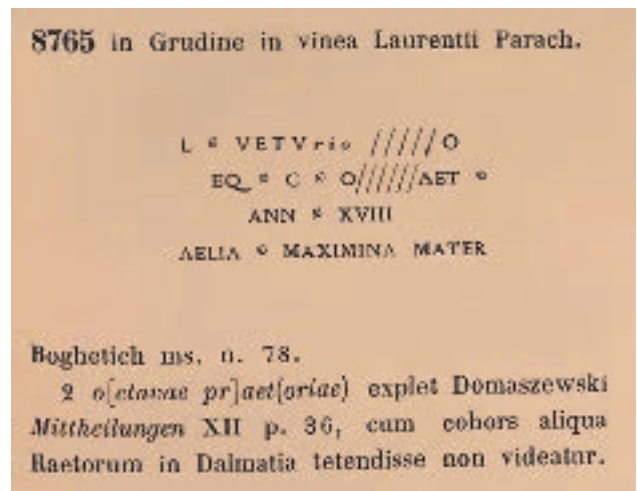
Mjesto nalaza: Rim (*Roma*)

Objava: CIL 6, 30881

T(itus) Flavius T(iti) f(ilius) Tro(mentina) Proculus Salon(a) / |(centurio) de suo dedit manipularibus suis / in Genium centuriae suae / ponendum HS CCCC n(ummos) ad quam / summam adiecit |(centuria) eius HS CCC n(ummos) / eisdem qui mensam aeream et protectum / fecerunt positus III Non(as) Mai(as) / Imp(eratore) Traiano Hadriano [||] Cn(aeo) Fusco Salinatore co(n)s(ulibus)

Riječ je o žrtveniku posvećenom geniju centurije u obliku maloga stola, izrađenom od bronce, na kojem je natpis (sl. 4). Tit Flavije Prokul, rodom iz Salone, upisan u

tribus Tromentina, bio je centurion pretorijanske kohorte i za izradu žrtvenika dao je 400 sestercija, a njegova je centurija toj svoti pridodala još 300 sestercija. Natpis je datiran spomenom konzula cara Hadrijana i Gneja Fuska Salinatora u godinu 118. Ovaj je Salonitanac bio jedan od najviše rangiranih vojnika među pretorijancima dalmatinskoga podrijetla za koje mi danas znamo. Imao je čin centuriona, što je bila iznimno ugledna i vrlo dobro plaće-

Slika 3. Prijepis nadgrobnoga natpisa nadgrobnog spomenika Lucija Veturija (CIL 3, 8765)

53 G. Alföldy 1969, str. 136, s. v. *Veturius*.

54 G. Alföldy 1969, str. 44-46.

na dužnost. Usto nije imala vremenskoga ograničenje pa je vjerojatno da su svi koji su se domogli toga čina na istoj dužnosti ostali do mirovine. Samo oni pretorijanci koji su postali *principales* (npr. opcion, tesararij, kornikularij, signifer, bucinator, beneficijarij), tj. pripadali kategoriji vojnika s jednom i pol ili dvostrukom plaćom u odnosu na obične pretorijance, mogli su postati centurioni prije završetka karijere.⁵⁵ Zanimljivo je spomenuti da je za dolazak na mjesto pretorijanskoga centuriona bilo potrebno napredovanje kroz centurionat među vigilima i centurionat među gradskim kohortama.⁵⁶

4. Počasni natpis sa spomenom salonitanskoga spekulatora Lucija Septimija Nepota

Mjesto nalaza: Rim (Roma)

Objava: CIL 6, 02385b01 (p. 868, 3320, 3339); CIL 6, 02385b03; CIL 6, 02385b04; CIL 6, 02385b06; CIL 6, 02385b07; CIL 6, 02385b08; CIL 6, 02385b11; CIL 6, 02385b13; CIL 6, 02385b15; CIL 6, 02385b16; CIL 6, 02385b20; CIL 6, 02385b26; CIL 6, 02393c; CIL 6, 02393d; CIL 6, 02394a; CIL 6, 02394b; CIL 6, 02394c; CIL 6, 02396; CIL 6, 02401; CIL 6, 32536,18

Pa[latin]ae(?) // Summ[a a] coh[ort(alibus) conl(ata) Hs m(ilia) n(ummum)] XIV /

DC[CXXXI s(emissem)] / singuli c[ont]ul(erunt) |(denarios) XX aer(is) |(quadrantem) / cur[a

a]gente / Pompeio N[e]ria[n]o signifero / coh(ortis) IIII pr(aetoriae) P(iae) V(indicis) / et

Noni[o] P[ro]culo disc(ente) mens(oris) // Coh(ors) III pr(aetoria) P(ia) V(index) / |(centuria)

*Mari V[al]eriani / / (centuria) Sosa[tis] / / sp(eculator) **L(ucius) Septim(ius) Nepos Salo(na)** / M(arcus)Au[r]eli(us) Aelianus Murs(a).....*

Natpis je inače mnogo duži nego je ovdje donesen, a budući se radi samo o popisu imena vojnika, smatrali smo da nije potrebno donositi čitav natpis, pa smo velik dio izostavili. Radi se o popisu pretorijanaca koji su skupili određen iznos novaca, vjerojatno za postavljanje postolja s kipom (sl. 5). Na ovom se popisu spominje i ime Lucija Septimija Nepota koji je bio rodom iz Salone. On je

Slika 4. Brončani posvetni natpis pretorijanske centurije (preuzeto s mrežne stranice <http://www.edr-edr.it>, na dan 23.7. 2013)

bio spekulator u Sosatovoj centuriji III. pretorijanske kohorte *Pia Vindex*. Zanimljiva je funkcija koju je Lucije Septimije Nepot obnašao u pretorijanskoj kohorti. Sam naziv *speculator* označava špijuna, što je i bila vojna funkcija u doba Cezara,⁵⁷ a u kasnijem se razdoblju ovaj naziv koristio za onoga tko je ili kao konjanik služio caru u pretorijanskoj gardi ili je bio stariji časnik iz legijskih redova koji je radio u uredu namjesnika provincije kao neka vrsta glasnika između provincije i Rima,⁵⁸ ali i javnoga izvršitelja kazne.⁵⁹ U legiji su spekulatori bili izviđači na neprijateljskom teritoriju, za razliku od eksploratora (*exploratores*) koji su bili izviđači na teritoriju pod rimskom okupacijom.⁶⁰ Iznad spekulatora u uredu namjesnika provincije hijerarhijski su bili *commentariensis*, odnosno osoba koja je pazila na namjesnikove dokumente, i kornikularij (*cornicularius*), koji je bio na čelu vojnoga osoblja. Ispod spekulatora još su beneficijariji i frumentariji i svi oni pripadaju u skupinu koja se zove *principales*, a imali su dvostruko veću plaću od običnog vojnika.⁶¹

Spekulatori u pretorijanskoj vojsci, kojih je bilo vjerojatno oko 300, do vladavine cara Trajana bili su posebna vrsta carske konjaničke pratnje, a neki od zadataka bili su

55 B. Rankov 2006, str. 10.

56 B. Dobson 1993, str. 206.

57 Cezar, *Galski rat* II, 11; V, 49.

58 Livije, *The history of Rome XXXI*, 24. 4; Tacit, *Historije*, II, 73.

59 Seneka, *Moral essays* III, 25; I, 18. 4. U novijoj literaturi v. N. J. E. Austin – B. Rankov 1995, str. 54-60, 150; B. Rankov 1999, str. 18, 26-27.

60 M. Ducos 1995, str. 50.

61 D. Breeze 1993, str. 33-35; B. Rankov 1999, str. 20-21, 23.

im npr. kopljem (tzv. *lancea*, koje je bilo njihov prepoznatljivi znak) raščičavati put caru kroz svjetinu, stajati iza cara na banketima i raznim vrstama svečanosti (što je možda značilo i špijunirati), bili su i kuriri za carevu korespondenciju, a vjerojatno su bili i izvršitelji smrtne kazne.⁶² Njima je zapovijedao visokopozicionirani centurion, tzv. *trecentarij (trecentarius)*,⁶³ čiji je položaj odgovarao položaju prvoga centuriona, odnosno primipila (*primuspilus*) u legiji, budući da pretorijanska vojska nije imala primipile.⁶⁴ S obzirom na to da su carsku konjaničku gardu od Trajana činili *equites singulares Augusti*, čini se da su spekulatori ostali posebna formacija čiji je barem jedan dio bio konjanički. O njihovim se dužnostima u pretorijanskoj vojsci kasnijega razdoblja ne zna mnogo, ali vjerojatno su i dalje bili u obavještajnoj službi.⁶⁵

Gentilicij *Septimius* je carski gentilicij, međutim, u Dalmaciji je poznatiji u razdoblju prije Septimija Severa.⁶⁶ U kasnijem je razdoblju samo kod nekolicine autohtonih stanovnika Dalmacije epigrafski zabilježeno da su dobili građansko pravo od Septimija Severa dok su ostali ovaj gentilicij ili imali otprilike ili su potomci ovih peregrina.⁶⁷ Natpis bi se prema paleografskim karakteristikama i arheološkom kontekstu mogao datirati u početak 3. stoljeća.⁶⁸

5. Počasni natpis sa spomenom pretorijanskog vojnika iz Salone

Mjesto nalaza: Rim (Roma)

Objava: CIL 6, 02416; CIL 6, 32914

[---](centuria) lu(lii) Nic(--)/[---]ius Cae(sarea)/[---]anus Poe(tovio) / [---]ianus Sav(aria) / [---]inus Daer(--)/[---]avius C(a)es(are) Mau(retaniae) / [---]enus Poetav(io) / [---]imus Sava(r)i(a) / [---]nianis Sisc(ia) / [---]linus Poe(tovio) / [---]nian(us) Sal(ona) / [---]aetrivi Gaz(a) / [---]VV Cae(sarea) / [---]Per(--)/-----

Na popisu pretorijanaca koji su najvjerojatnije natpis posvetili nekom božanstvu nalazi se i ime Salonitana koji je služio u Julijevoj centuriji (sl. 6). Njegovo ime nije sačuvano osim dijela kognomena *-nian(us)*, možda *[lu]nian(us)*. Primjećuje se da su na ovome dijelu natpisa

Slika 5. Počasni natpis pretorijanaca (preuzeto s mrežne stranice <http://www.edr-edr.it>, na dan 23.7. 2013)

mnogi od navedenih vojnika bili podrijetlom iz gradova Panonije (Siscija, Petoviona, Savarija), što bismo možda mogli dovesti u vezu s činjenicom da su se od cara Septimija Severa mnogi građani Panonije primali u pretorijanac. S obzirom na to, natpis bi se mogao datirati od kraja 2. i kroz 3. stoljeće.

62 S. Bingham 2013, str. 89-91; M. P. Speidel 1994a, str. 33-34. O njima još i M. Durry 1938, str. 108-110.

63 S. Bingham 2013, str. 90; P. Southern 2006, str. 117.

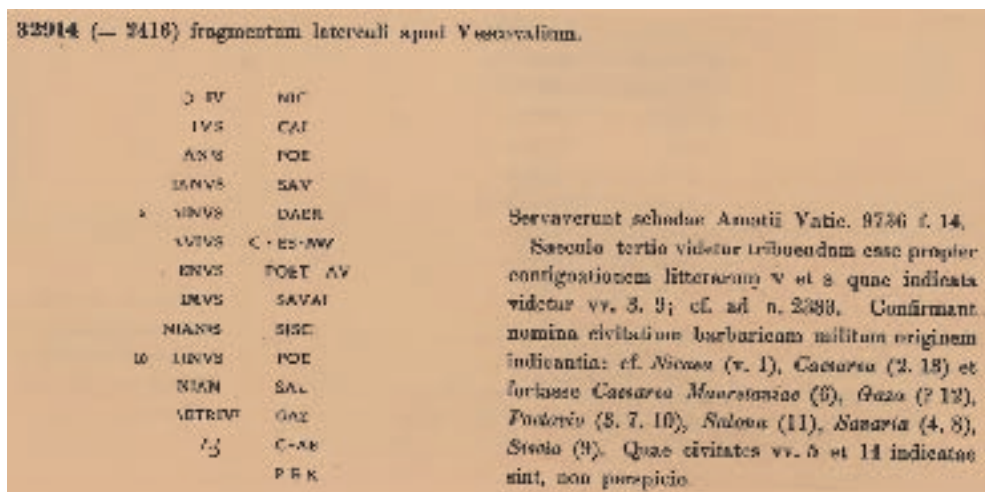
64 B. Dobson 1974, str. 405.

65 S. Bingham 2013, str. 91-94.

66 G. Alföldy 1969, str. 53, s. v. *Septimius*.

67 G. Alföldy 1965, str. 183.

68 Podatak se nalazi na mrežnoj stranici epigrafske baze Epigraphic database Rome, broj skede EDR 121980.

Slika 6. Prijepis počasnoga natpisa pretorijanaca (CIL 6, 32914)

Zaključak

Ovih nekoliko spomenika Salonitanaca koji su vojsku služili u Rimu može poslužiti tek kao uzorak vojničkih položaja koje su Salonitanci držali u pretorijanskoj vojsci. Ne smatramo da se iz ovakvoga malog uzorka može sagledati i čitav presjek vojnih činova jer se vjerojatno radi o premalom broju dokumentiranih pretorijanaca salonitanskoga podrijetla. Gledajući pojedinačno Salonu kao grad, uočava se da je najviše pretorijanaca upravo iz Salone, a kad se pogleda čitavo područje, dalmatinski su pretorijanci najčešće bili iz gradova Liburnije. Ta je činjenica bila dosad poznata iz literature,⁶⁹ ali ostaje pitanje zašto je tako. Svakako da to ima veze s njihovim pravnim statusom prije nego su bili unovačeni,⁷⁰ jer, s obzirom da se radi o elitnoj vojnoj postrojbi, u njoj nije mogao služiti bilo koji građanin. Pretpostavljamo da su stanovnici Liburnije bili u povoljnijem položaju od stanovnika iz ostatka Dalmacije, što bi moglo imati veze s tradicionalnom privrženosti ovoga prostora rimskoj politici. Ovakav se tretman uočava i u činjenici da među vojnicima dalmatinskoga podrijetla nema Liburna koji imaju peregrinski status!⁷¹

Najveći je broj Dalmatinaca, pa tako i Salonitanaca, u vojnoj službi u Rimu zabilježen u 2. stoljeću, kada se u pretorijansku vojsku prima i neitalsko stanovništvo u većoj mjeri. U vojničkoj je karijeri u Rimu od Dalmatinaca najviše uspio Kvint Marcije Turbon, glasoviti vojskovođa rodom iz Epidaura (*Epidaurum*, Cavtat), za čijega su upravljanja pretorijem (119. do 138.) vrlo vjerojatno Dalmatinci počeli češće dolaziti u Rim radi služenja. Smatramo kako su on i još slaviji general Sekst Julije Sever (*Sex. Iulius Severus*), rodom iz Ekva (*Colonia Claudia Aequum*, Čitluk kod Sinja), i ranije utjecali na migraciju većeg broja Dalmatinaca i to u provinciju Dakiju, dok su njome upravljali krajem drugog i početkom trećeg desetljeća 2. stoljeća. To se iznimno dobro i epigrafski potvrđuje.⁷² Radi istoga razloga pretpostavljamo da su njegov položaj u Rimu, kao i prijateljstvo s carevima Trajanom i Hadrijanom utjecali na dovođenje Dalmatinaca među pretorijance u Rim, a da je Salona pojedinačno, kao glavni i najmnogoljudniji grad provincije, imala najveći izbor kandidata za pretorijance.

69 J. Šašel 1972, str. 478-479.

70 J. Šašel 1972, str. 478-479.

71 U rimskoj se mornarici, čiji su pripadnici uglavnom bili peregrini, nalaze dvojica mornara koji se izjašnjavaju kao Liburni, no iz natpisa se vidi da ih se ne može smatrati običnim peregrinima. Oni su Gaj Marcije Maksim, Volzonov sin, upisan u *tribus Sergia* (CIL 10, 3361; Napulj) i Marko Valerije Kolon, Markov sin, Liburn iz Varvarije, upisan u *tribus Claudia* (CIL 11, 104; Ravena).

72 O Dalmatincima u Dakiji: v. D. Demicheli 2012, str. 114-133.

Izvori

Cezar (C. Iulius Caesar)	<i>Galski rat</i> , preveo Ton Smerdel, Zagreb 1972.
Juvenal (D. Iunius Iuvenalis)	<i>Saturae</i> , uredio Andreas Weidner, Leipzig 1889.
Livije (Titus Livius)	<i>The history of Rome</i> , vol IX, knjige 31-34, preveo Evan T. Sage, Cambridge, Massachusetts 1935.
Seneka (L. Annaeus Seneca)	<i>Ad Helviam matrem de consolatione = Trostschrift an die Mutter Helvia</i> , preveo Franz Loretto, Stuttgart 1980.
Seneka (L. Annaeus Seneca)	<i>Moral essays</i> , preveo John W. Basore, London 1928-1935.
SHA (Scriptores historiae Augustae)	<i>Historia Augusta</i> , preveo Daniel Nečas Hraste, Zagreb 1994.
Svetonije (C. Suetonius Tranquillus)	<i>Dvanaest rimskih careva</i> , preveo Stjepan Hosu, Zagreb 1956.
Tacit (P. Cornelius Tactus)	<i>Anali</i> , preveo Jakov Kostović, Zagreb 1970.
Tacit (P. Cornelius Tacitus)	<i>Historije</i> , preveo Josip Miklić, Zagreb 1987.
Ulpijan (Domitius Ulpianus)	<i>Knjiga regula</i> , preveo Ante Romac, Zagreb 1987.

Kratice

AE	= L'Année Épigraphique, Paris
ANRW	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
AV	= Arheološki vestnik, Ljubljana
CIL	= Corpus inscriptionum Latinarum, Berlin
ES	= Epigraphische Studien, Düsseldorf
ILCV	= Inscriptiones Latinae Christianae veteres, Roma
ILJug	= Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia repertae et editae sunt, Ljubljana
JRA	= Journal of Roman archaeology, Portsmouth-Rhode Island
JRS	= The Journal of Roman studies, London
MEFRA	= Mélanges de l'École française de Rome, Roma
RIB	= The Roman inscriptions of Britain, London.
VAMZ	= Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Zagreb
VAPD	= Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Split

Literatura

- M. Absil 1995 Michel Absil, *La carrière antérieure (principalement militaire) des préfets du prétoire pendant les deux premières siècles de l'Empire*, La Hiérarchie (Rangordnung) de l'armée romaine sous le Haut-Empire, Paris 1995, 167-174.
- G. Alföldy 1965 Géza Alföldy, *Die Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest 1965.
- G. Alföldy 1968 Géza Alföldy, *Senatoren in der römischen Provinz Dalmatia*, ES 8, Düsseldorf 1968, 99-144.
- G. Alföldy 1969 Géza Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg 1969.
- G. Alföldy 1987 Géza Alföldy, *Die Auxiliartruppen der Provinz Dalmatien*, Römische Heeresgeschichte, Mavors 3, Amsterdam 1987, 239-297.
- N. J. E. Austin – B. Rankov 1995 Norman J. E. Austin – Boris Rankov, *Exploratio. Military and political intelligence in the Roman world from the Second Punic war to the battle of Adrianople*, London 1995.
- P. K. Baillie Reynolds 1923a Paul Kenneth Baillie Reynolds, *The Castra Peregrinorum*, JRS 13, London 1923, 152-167.
- P. K. Baillie Reynolds 1923b Paul Kenneth Baillie Reynolds, *The Troops quartered in the Castra Peregrinorum*, JRS 13, London 1923, 168-189.
- F. Bérard 1988 François Bérard, *Le rôle militaire des cohortes urbaines*, MEFRA (Antiquité) 100/1, Rome 1988, 159-182.
- S. Bingham 2013 Sandra Bingham, *The praetorian guard. A history of Rome's elite special forces*, London 2013.
- D. J. Breeze 1993 David J. Breeze, *The organisation of the career structure of the immunes and principales of the Roman army*, Roman officers and frontiers, Mavors 10, Stuttgart 1993, 11-58.
- Z. Buljević 2005 Zrinka Buljević, *Tragovi staklara u rimskoj provinciji Dalmaciji*, VAPD 98, Split 2005, 93-106.
- J. C. N. Coulston 2000 Jon C. N. Coulston, *Armed and belted men. The soldiery in imperial Rome*, Ancient Rome. The Archaeology of the Eternal City, Oxford 2000, 76-118.
- D. Demicheli 2012 Dino Demicheli, *Dalmatinci u Rimskome Carstvu izvan matične provincije prema epigrafičkim spomenicima*, doktorska disertacija (neobjavljeno), Zagreb 2012.
- B. Dobson 1974 Brian Dobson, *The significance of the centurion and »primipilaris« in the Roman army and administration*, ANRW II, 1, Berlin-New York 1974, 392-434.
- B. Dobson 1993 Brian Dobson, *Legionary centurion or equestrian officer? A comparison of pay and prospects*, Roman officers and frontiers, Mavors 10, Stuttgart 1993, 193-207.
- B. Dobson – D. J. Breeze 1969 Brian Dobson – David J. Breeze, *The Rome cohorts and the legionary centurionate*, ES 8, Düsseldorf 1969, 100-124.

- M. Ducos 1995 Michèle Ducos, *La hiérarchie militaire dans les sources littéraires*, La Hiérarchie (Rangordnung) de l'armée romaine sous le Haut-Empire, Paris 1995, 47-51.
- M. Durry 1968 Marcel Durry, *Les cohortes prétoriennes*, Paris 1968.
- H. Freis 1967 Helmut Freis, *Die cohortes urbanae*, ES 2, Köln-Graz 1967.
- F. Millar 1977 Fergus Millar, *The emperor in the Roman World (31 BC – AD 337)*, London 1977.
- J. Morris-Roxan 1977 John Morris-Margaret Roxan, *The witnesses to Roman military diplomata*, AV 38, Ljubljana 1977, 299-333.
- D. Noy 2000 David Noy, *Foreigners at Rome. Citizens and strangers*, London 2000.
- B. Rankov 1999 Boris Rankov, *The governor's men: the officium consularis in provincial administration*, The Roman army as a community, JRA supplementary series 34, Portsmouth-Rhode Island 1999, 15-34.
- B. Rankov 2006 Boris Rankov, *The Praetorian Guard*, Osprey Elite series 50, London 2006.
- D. Rendić-Miočević 1974 Duje Rendić-Miočević, *Novootkriveni Domicijanov natpis o fulfinskom vodovodu*, VAMZ 8, Zagreb 1974, 47-55.
- M. Reddé 1986 Michel Reddé, *Mare nostrum. Les infrastructures le dispositif et l'histoire de la marine militaire sous l'empire romain*, Paris 1986.
- M. Schmidt 2003 Manfred G. Schmidt, *Reflections of Roman life and living*, Berlin 2003.
- P. Southern 2006 Pat Southern, *The Roman army*, Oxford 2006.
- M. P. Speidel 1992 Michael P. Speidel, *Germani corporis custodies*, The Roman army studies vol. 2, Mavors 8, Stuttgart 1992, 105-119.
- M. P. Speidel 1994a Michael P. Speidel, *Riding for Caesar. The Roman Emperor's Horse Guards*, London 1994.
- M. P. Speidel 1994b Michael P. Speidel, *Denkmäler der Kaiserreiter. Equites Singulares Augusti*, Köln 1994.
- Ch. G. Starr 1975 Chester G. Starr, *The Roman Imperial Navy. 31 B.C. – A.D. 324*, Westport 1975 (reprint izdanja iz 1941).
- J. Šašel 1972 Jaroslav Šašel, *Zur Rekrutierung der Prätorianer*, Historia 21/3, Stuttgart 1972, 474-480.
- J. Šašel 1982 Jaroslav Šašel, *Senatori ed appartenenti all'ordine senatorio provenienti dalle provincie Romane di Dacia, Tracia, Mesia, Dalmazia e Pannonia*, Epigrafia e ordine senatorio, vol. II, Roma 1982, 533-581.

Summary

Dino Demicheli

Salonitani extra fines Dalmatiae II **The Praetorians of Salonitan origin**

Key words: Salona, Praetorian guard, Rome, epigraphic monuments, Dalmatia, speculator

The paper discusses soldiers originated from Salona that spent their military years serving in the city of Rome as praetorians. Their records were found on the tombstones and altars, four of which in Rome and one in Salona. On all four monuments from Rome there is mention of the city of Salona, but the one from Salona doesn't reveal the soldier's origo so, due to the find-spot of the inscription and the fact that his mother erected the monument, we presume that he was originated from Salona as well. As the praetorians, they held the positions of both lower and upper ranks, so we find them serving as praetorian speculator, centurion and horseman, while one monument mentions a veteran. The biggest group of Dalmatian praetorians was from the Liburnian area, but regarding the Dalmatian cities singly, Salona gave the most of them. The stronger presence of Dalmatian praetorians in 2nd century Rome could be connected with Q. Marcius Turbo, who was a praetorian prefect from 119-138 CE and who was from Dalmatian town of Epidaurum.